

УДК 343.12 : 342.7

К. С. Полетило

ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. За темпами розвитку сучасна правова база України суттєво відстає від інформаційної сфери. Відмічене відставання призводить до того, що інформаційні права і свободи людини і громадянина тривалий час не матимуть необхідного законодавчого забезпечення (особливо, від нових загроз в інформаційній сфері). Відсутність законодавчого забезпечення інформаційних прав і свобод особи призводить до того, що останні тривалий час не будуть захищені у вітчизняних судах. Очевидна потреба практики, так як, згідно зі ст. 55 Конституції України [1], «права і свободи людини і громадянина захищаються судом». Проблема загострюється ще й тим, що свобода інформації є основним правом і критерієм усіх інших свобод [2]: незахищеним є основоположне право.

Таким чином, практика судочинства потребує виходу із ситуації, яка склалася і породжує наукове завдання: з'ясувати тенденції судового захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина, що дасть змогу підготувати таку законодавчу базу, яка могла б оперативнo реагувати на появу нових інформаційних загроз і дала змогу судам надійно захистити порушені права особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема судового захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина тісно переплітається з іншими проблемами. Серед них захист прав і свобод особи в суді (М.Р. Аракелян, С.В. Ківалов, В.А. Мелешенко, П.М. Рабінович, Ю.С. Шемшученко); удосконалення інформаційного законодавства (В.Б. Авер'янов, С.С. Алексеев, В.Д. Гавловський, Є.В. Додін, О.Д. Крупчан); захист інформаційних прав і свобод особи в суді (М.М. Гнатівський, В.В. Костицький, О.В. Кохановська, О.А. Яковлева); розробка механізмів реалізації прав людини, забезпечення та судового захисту (В.П. Кашепов, О.В. Константиї, А.В. Портнов, Д.М. Притика); захист прав, включаючи інформаційні, в Конституційному Суді України (І.П. Домбровський, П.Б. Євграфов, В.М. Камп, М.Ф. Селівон, В.Є. Скомороха, А.А. Стрижак).

До розв'язку поставленої проблеми найближче підійшли дослідники С.В. Шевчук [3] та В.І. Манукян [4], які взяли за основу практику Європейського суду з прав людини. Разом з тим у їх роботах тенденції судового захисту інформаційних прав і свобод людини не піднімаються. Також не існує спеціальних робіт, присвячених піднятій у заголовку темі.

Формування цілей статті. Так як практика Європейського суду з прав людини спирається на законодавство країн-учасниць Європейського Союзу (принцип субсидіарності), то було вирішено дослідити Основні закони ряду цих країн. Така ж ціль поставлена і щодо США як високорозвинутої країни з найвищим рівнем демократії. В обох випадках цілями були: з'ясувати наявні норми, які забезпечують надійний судовий захист інформаційних прав і свобод людини, відібрати те, що

може бути використане в практиці вітчизняних судів, і встановити наявність тенденційності судового захисту інформаційних прав і свобод людини з метою формування законодавчої бази. Останнє суттєво сприяло б захисту в суді прав і свобод людини від загроз в інформаційній сфері і зменшило б кількість звернень громадян України до Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу. Дослідження законодавчої бази ряду країн Європейського Союзу, США та прецедентів Європейського суду дали змогу сформулювати такі тенденції судового захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина.

Тенденція 1. Визнання законів термінової дії.

Правове обґрунтування цієї тенденції в тому, що інформаційні права і свободи людини і громадянина від нових загроз не є захищеними тривалий час із-за відсутності відповідного закону. Згідно з Конституцією України [1, ст. 129], у суді лише тоді вдається захистити права і свободи особи, коли є відповідний закон: *«Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону»*. Судова практика потребує внесення до Конституції України чи Регламенту Верховної Ради України норм, які б гарантували прийняття законів термінової дії для забезпечення інформаційних прав і свобод людини і громадянина від загроз, по яких законодавство ще не сформоване.

Закони термінової дії передбачені конституційними нормами країн Європейського Союзу. Так, ст. 123 Конституції Польщі [5] стверджує: *«1. Рада Міністрів може визнати схвалений її постановою проект закону терміновим, за винятком проектів податкових законів, законів, що торкаються виборів Президента Республіки, Сейму, Сенату та органів територіального самоврядування, законів, що регулюють устрій та компетенцію публічних влад, а також кодексів»*; другий абзац ст. 73 Конституції Італії [6]: *«Якщо палати, кожна абсолютною більшістю голосів своїх членів, оголосить закон терміновим, він підписується в термін, вказаний в цьому законі»*. Ще швидший варіант прийняття термінових законів передбачений ст. 77 Конституції Італії [6]: *«... Коли у випадках особливої необхідності Уряд під свою відповідальність приймає тимчасові розпорядження, що мають силу закону, то він повинен в той самий день подати їх для наступного схвалення у палати, які, навіть якщо вони розпущені, спеціально скликаються та збираються протягом 5 днів»* (такі розпорядження (декрети) Уряду діють миттєво з моменту проголошення їх силою закону К. П.). Конституція Франції [7, ст. 38, абз. 2] право вносити термінові закони (ордонанси) надає Уряду, а парламент дає згоду на них практично в день їх подання: *«Ордонанси приймаються Радою Міністрів після отримання схвалення Державною радою. Вони вступають в силу після їх опублікування, але втрачають її, якщо законопроект про їх схвалення не внесено до Парламенту до кінця терміну, вказаного уповноваженим законом»*. Для захисту інформаційних прав і свобод особи в суді достатньо конкретного ордонансу. Протягом дії ордонансу як закону тимчасової дії парламент встигне прийняти закон постійної дії.

Наведені аргументи доводять потребу у законах швидкої дії і свідчать на користь сформульованої тенденції.

Тенденція 2. Розширення числа суб'єктів законодавчої ініціативи.

Правове обґрунтування цієї тенденції вбачаємо в такому. Здійснення судо-

вого захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина потребує нових законів, адже з'являються нові загрози. Згідно зі ст.75 Конституції України [1], єдиним органом законодавчої влади є парламент – Верховна Рада України, де право законодавчої ініціативи [1, ст.93] належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Поява нових інформаційних загроз правам і свободам людини, по яких ще не сформоване законодавство, зробить вразливою, насамперед, обмежену кількість осіб (як правило, пов'язаних з інформаційною сферою). Згадана категорія громадян могла б відразу зреагувати на появу негативних викликів правам і свободам людини і громадянина в інформаційній сфері, запропонувавши Верховній Раді України проєкт закону, який би захистив права і свободи будь-якої особи від цієї загрози.

Подібна практика прийнята в країнах Європейського Союзу. Так, ст. 118 Конституції Польщі [5] надає законодавчу ініціативу ще й групі виборців у 100 000 осіб (не тільки від інформаційних загроз, а й від будь-яких інших – підкреслено автором); згідно зі ст. 41 Конституції Чехії [8], законодавчі ініціативи надаються ще й територіальним одиницям самоврядування більш високого рівня; ст. 87 Конституції Словаччини [9] поширює законодавчу ініціативу на Національну раду держави (аналог української Ради національної безпеки і оборони – уточнено автором); ст. 71 Конституції Німеччини [10] поширює додатково законодавчі повноваження ще й на землі Федерації; Основний закон Італії [6, ст.71] розширює число суб'єктів законодавчої ініціативи на органи та інституції, які наділені таким правом, на 50 000 виборців, а згідно зі ст.121 – ще й обласним радам з питань, наданих конституцією та законами; Конституція Австрії [11, ст. 41] таку ініціативу надає 100 000 громадянам, що мають право голосу (народна ініціатива), а згідно ст. 95 – ще й законодавчим органам земель (Ландтагам).

У Конституції Сполучених Штатів Америки [12, ст.I, розд.8] законодавча ініціатива надається окремим департаментам Уряду чи їх посадовцям, а статтею V – законодавчим зборам двох третіх штатів.

Спираючись на конституційні норми країн Заходу, переконуємось у необхідності розширення числа суб'єктів законодавчої ініціативи, що підтверджує правильність сформульованої тенденції.

Тенденція 3. Пріоритет міжнародного права та його безпосереднє використання.

Правове обґрунтування цієї тенденції вбачаємо в такому. Нехай з'явилася нова загроза правам і свободам людини і громадянина в галузі інформації, яка не відображена в чинному законодавстві. Наявність пріоритету у використанні міжнародних договорів дає змогу суду при захисті прав і свобод особи від такої загрози безпосередньо спиратись на міжнародний договір, укладений з іншою державою, в якій права і свободи людини від цієї загрози захищені конкретними статтями. Результат пріоритету міжнародного договору: права і свободи людини і громадянина від нової інформаційної загрози захищаються миттєво (за міжнародним договором суд має змогу використати той закон іншої держави, який захистить інформаційні права і свободи від нових загроз) і не потребують часу на розробку нового закону.

Подібне визнання пріоритету міжнародного права зустрічається в Конституції США [12, ст.IV], де міжнародні договори в сукупності з Конституцією та за-

конодавством є верховним правом: *«Чинна Конституція та закони Сполучених Штатів, які приймаються на її виконання, рівно як і всі договори, укладені від імені Сполучених Штатів, становлять верховне право країни: і судді в кожному штаті зобов'язані дотримуватись такого права, що б йому не заважало в Конституції чи законах будь-якого штату».*

В Україні чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [1, ст.9], проте Конституція України має найвищу юридичну силу [1, ст.8]. Варто наголосити, що тенденція щодо пріоритету міжнародних договорів нами вбачається тільки для забезпечення інформаційних прав і свобод людини.

Тенденція 4. Передача на основі міжнародного договору міжнародній організації чи міжнародному органу державної влади з справ, пов'язаних із захистом прав і свобод особи в галузі інформації.

Юридичне обґрунтування цій тенденції вбачаємо в такому. Міжнародна організація певної країни Європейського Союзу, крім національного законодавства, використовує і законодавство Європейського суду: Конвенцію про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція) [13] та прецеденти Європейського суду. Так як діяльність Європейського суду побудована на принципі субсидіарності, згідно з яким головна роль у захисті прав і свобод людини, визначених Конвенцією, покладається на національні судові органи, то стверджуємо, що в країнах Європейського Союзу порушені інформаційні права людини можуть захищатись в судах законодавством іншої країни Європейського Союзу. Для цього потрібно передати повноваженням договором. Використання прецедентів Європейського суду – очевидне.

Як доказ можна навести ст.90 Конституції Польщі [5]: *«Польська Республіка може на основі міжнародного договору передати міжнародній організації чи міжнародному органу повноваження органу державної влади (а значить, і судової – підкреслено автором) з деяких питань», пункт (1) ст. 23 німецької Конституції [10]: «З метою створення об'єднаної Європи ФРН бере участь в розвитку Європейського Союзу, який схильний до принципів демократії, правової, соціальної та федеративної держави, а також принципу субсидіарності, та забезпечує, по суті аналогічно чинному Основному закону, захист основних прав. Для цього Федерація може шляхом прийняття закону, що вимагає схвалення Бундесрату, передавати суверенні права».*

Тенденція 5. Створення нових моделей судового захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина в інформаційній сфері.

Правове її обґрунтування в такому. Величезне число законів інформаційної сфери та суперечливість окремих з них не забезпечують чіткості законодавчої бази. Сказане шкодить здійсненню справедливого і неупередженого правосуддя. Може скластися враження, що перераховані факти в перспективі призведуть до безсилля законодавства, до виходу інформаційних прав з-під законодавчого захисту, а значить, унеможливить судовий захист інформаційних прав і свобод людини і громадянина.

Потрібна нова система поглядів та ідей (модель судового захисту), яка була б в змозі відкинути законодавчий «баласт» і забезпечити такий судовий захист ін-

формаційних прав і свобод людини і громадянина, що здійснювався б синхронно з розвитком інформаційної сфери.

Одну з моделей судового захисту прав і свобод людини і громадянина в галузі інформації вбачаємо в такому: виділяються можливі інформаційні загрози порушення інформаційних прав і свобод особи, під них формується законодавство, яке в сукупності з чинним дасть змогу судам надійно захистити ці права і свободи. У цьому випадку вдається виділити з усього комплексу судової діяльності чи правосуддя підсистему судового захисту прав і свобод людини і громадянина, яка торкається лише інформаційної сфери (більш детально згадана модель описана в [14]). Наявність таких моделей дозволяє комп'ютеризувати роботу судді, що зменшить часові витрати на пошук потрібного законодавства, забезпечить прийняття рішень, які не протирічать Конвенції [13].

Тенденція 6. Звуження обмежувальних втручань держави в інформаційне законодавство.

Дослідження Конвенції [13] та конституційних норм країн Європейського Союзу показує, що основним критерієм обмеження втручань держави в інформаційне законодавство є «необхідність в демократичному суспільстві» (наприклад, статті 8 та 10 Конвенції [13]). У вітчизняній Конституції цей критерій відсутній, а його автоматичне включення внесло б лише декларативність.

Демократичність суспільства не декларується, а формується. Неможливо відстояти в Європейському суді факт обмеження державою певних інформаційних прав і свобод людини як такий, що викликаний необхідністю в демократичному суспільстві тільки внесенням в обмежувальні частини конституційних норм інформаційної сфери цього критерію. Розбудова суспільства повинна здійснюватись із щосекундним врахуванням засад демократії. Європейський суд крім того, що є судова структура, є ще й політична: до неї крім заявників звертаються правозахисники, які об'єктивно характеризують судовий захист прав і свобод людини в державі; ведеться статистика, яка засвідчує факти порушення в державі прав і свобод людини; вивчається і аналізується законодавство держави. Іншими словами, Європейський суд володіє повною інформацією про стан демократії в кожній державі, яка визнає Конвенцію.

Таким чином, чим менше обмежувальних втручань держави в інформаційну сферу, тим менша кількість звернень громадян до Європейського суду і, одночасно, вищий рівень демократії в державі. Саме рівень демократії в державі визначає міру обмеження інформаційних прав і свобод людини і громадянина: чим вище рівень демократії в державі, тим менше обмежуються інформаційні права і свободи людини.

Тенденція 7. Негайний розгляд справ у суді, пов'язаних із порушенням інформаційних прав і свобод особи.

Обґрунтування цієї тенденції зрозуміле з прикладу.

Про особу поширено конфіденційну інформацію без її згоди публічним виступом, що є порушенням другого абзацу ст. 32 Конституції України [1]: «*Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди...*». Поширена інформація відразу стає «надбанням» Інтернету. Тоді захистити порушені інформаційні права позивача в суді над-

звичайно важко, адже відповідач може послатись на інформацію з інших джерел (з Інтернету, зокрема): обидві інформації поширені в один день.

Тенденція 8. Узгодження національної законодавчої бази з міжнародною.

Безвізовий в'їзд до інших держав, значне число працюючих українців за кордоном та тих, хто навчається потребує узгодження національного законодавства з міжнародним, бо права і свободи (особливо, інформаційні) громадян України залишаються незахищеними. Хоча, згідно з третім абзацом ст. 25 Конституції України [1] Україна гарантує піклування та захист своїх громадян, які перебувають за її межами, проте захистити порушені права і свободи громадянина в країні перебування не завжди в змозі навіть юрист з досвідом. Причин цьому є кілька: різне формулювання законодавчих актів (особливо з країнами, з якими не заключались міжнародні договори), зокрема в обмежувальних інформаційні права і свободи частинах; суперечливість в означеннях основних юридичних понять інформаційної сфери.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. Визначені тенденції орієнтують на напрямки вдосконалення інформаційного законодавства, що сприятиме захисту прав і свобод людини і громадянина в суді. Пропонований перелік тенденцій не є вичерпним, тому на перспективу подальших розвідок залишаємо формулювання інших тенденцій.

Література

1. Конституція України [Текст] : Основний закон: із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 8 груд. 2004 р. – Харків : ФОП Співак Т.К., 2009. – 48 с.
2. Резолюція 59 (1) Генеральної Ассамблеї ООН «Созыв международной конференции по вопросу о свободе информации» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.advocet.ru/news/38/843.
3. Шевчук С.В. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С.В. Шевчук. – Вид. 2-ге, випр., доп. – К. : Реферат, 2007. – 848 с.
4. Манукян В.И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии : научно-практ. пособие / В.И. Манукян. – К. : Истина, 2010. – 480 с.
5. KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ (z dnia 2 kwietnia 1997 r.). – Łódź. - Wydawca: Oficyna Wydawniczo-Reklamowa SAGALARA. – 2010. – 64 p.
6. La Costituzione Della Repubblica Italiana (1 gennaio 1948). Un classico giuridico. Finito d'I stampore nel settembre 2008 presso il Nuovo Istituto d'Arti Grafiche-Bergamo. Printed in Itale. – (Lettura ds Ernesto Bettinelli).
7. Constitution française du 4 octobre 1958 après la révision de juillet 2008. Impression: Journaux officiels Imprimé en France. Dépôt legal: 4 trimestre 2008. – 56 p. – (La documentation Française).
8. ÚSTAVA ČESKÉ REPUBLIKY. LISTINA ZAKLADNÍCH PRÁA SVOBOD. PARLAMENT, MINISTERSTVA, OMBUDSMAN. ANTIDISKRIMINAČNÍ ZÁKON podle stavu k 11.9.2009. – Ostrava-Hrabůvka: sagit. – 2009. – 201 p.
9. ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY // ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. ZÁKON O POUŽÍVANÍ ŠTÁTNYCH SYMBOLOV. LISTINA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD. ZÁKON O VOL' BÁCH. – Vydáva Poradca, s.r.o. Dané do tlače 22.4.2006. – Tlač Kasico a.s. Bratislava. – P. 3-44.
10. Bundesrepublik Deutschland. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Herausgeber: Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn. Umschlag: Norbert Josef Rse. Satz: Medianhaus Fraitsheim AG, Bonn, Berlin. Druck: Chaussen & Bosse, Leck. – 2004. – 96 p.
11. Die österreichische Bundesverfassung. Bundes-Verfassungsgesetz in der gegenwärtigen Fassung mit wichtigen Nebenverfassungsgesetzen herausgegeben von DDr. Christoph Crabenwarter, Dr. Brigitte Ohms. – Wien : Manzsche Verlags- and Universitätsbuchhandlung. – 2008. – 528 p.
12. The Constitution of the United States of America // The Declaration of Independence and the Constitution of the United States of America. – Lexington : Founding Fathers: Published by SoHo Books. – KY 07 August 2010. – 91 p.

13. Конвенція про захист прав людини та основних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу 11 з Протоколами 1, 4, 6, 7, 12, 13. – Страсбург. – Секретаріат Європейського Суду з Прав Людини, вересень 2003 р. – 35 с.
14. Полетило К.С. Модель судового захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина в інформаційній сфері / К.С. Полетило // Малий і середній бізнес (Право, держава, економіка). – 2011. – № 1–2. – С. 128–135.

Анотація

Полетило К. С. Тенденції судового захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина. – Стаття.

У статті визначено тенденції судового захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина, показано їх значення для формування законодавства.

Ключові слова: інформаційні права і свободи людини і громадянина; судовий захист; тенденції.

Аннотация

Полетыло Е. С. Тенденции судебной защиты информационных прав и свобод человека и гражданина. – Стаття.

В статье определены тенденции судебной защиты информационных прав и свобод человека и гражданина, показано их значение для формирования законодательства.

Ключевые слова: информационные права и свободы человека и гражданина; судебная защита; тенденции.

Summary

Poletylo Kate. Court Protection Trends of Information Rights and Freedoms as Citizens. – Article.

Court protection trends of information rights and freedoms of people as citizens are determined in the article and significance for the lawmaking creation is revealed.

Key words: information rights and freedoms of people as citizens, court protection, trends.